

Ostromok

írta: Peták Tamás, 2020

Bevezetés

Ezen dolgozat a középkori ostromok kivitelezéséről, taktikájáról és lefolyásáról szól. Az alábbiakban megismerjük az ostromok szükségességét, a leggyakrabban használt eszközöket, és egy ostrom menetét a figyelmeztetéstől a fosztogatásig.

Az ostrom

Az ostrom az a katonai hadművelet, amikor egy hadsereg körbevesz és lezár egy kastélyt vagy erődöt azzal a céllal, hogy elfoglalja. Az ostrom szó a német *Sturm* (jelentése: ostrom, roham) szóból ered. Angolul *siege*, ami a középkori francia *Sege* (jelentése: blokád) szóból ered.

Az ostrom kialakulása

Ahhoz, hogy megértsük az ostromokat, először meg kell értenünk azt, ami miatt kialakultak: a várakat. A legelső várakat az ókorban építették (i.e. 9000 környékén) ám ezek jelentős változáson mentek keresztül, míg eljutottak a középkorban elterjedt formájukig, ami ezen esszé szempontjából lényeges. A különböző civilizációs központok, városok, települések különböző védműveket emeltek a biztonságuk megóvására, fosztogatók elleni védekezésékként, vagy egyszerűen a vadállatok távoltartására. Ezek a sokszor primitív építmények a palisádoktól a kőfalakig sokfélék voltak, de funkciójukban mind a települést hivatottak megvédeni (erődvárosok). A védművek minden későbbi korban is jelen voltak, és követték az adott kor védekezési technikáját. Először a késő ókorban, majd a középkorban ismét elterjedtek ezek változatai, az úgynevezett “külsőtornyos várak”, ahol a falakon kívülre kerek vagy négyszögletes tornyokat építettek.

Az első középkori várakat a normannok építették csaknem 1000 évvel ezelőtt, a hastingsi csata (1066) után. Ezek még “földhalom várak” voltak (*Motte*), ami jellemzően egy 3-10 m magas dombra emelt fa-, később kő toronyból állt. Amennyiben a várhoz tartozott egy palánkkal, árokkal körbevett település is, úgy *motte-baley* rendszerről beszélünk. Elterjedt volt még a földvár (pogányvár), ami elnevezésétől eltérően fa szerkezetű volt, és a

szerkezeten kívül ásott árokból töltötték fel a fa kazettákat földdel. Mivel ez egy jelentősen olcsóbb és hozzáférhetőbb megoldás volt, mint a kővárak építése, ezért közkedvelt védmű volt. Ez a védekezési módszer annak ellenére, hogy tűzveszélyessé tette az épületet, olyan jól használható volt, hogy később a napóleoni háborún keresztül egészen a hidegháborús géppuskafészekig elterjedt a fakazetták földdel és törmelékkel való megtöltése, és védműként való használata.

Az ilyen védművek gyengepontjai általában a kapuk, így ezeket külön megerősítették, tornyokkal vették körül, és sokszor egyéb technikákat alkalmaztak, többek között a felvonóhidakat vagy leereszthető rácsokat. Külön védelmet jelentettek a kapu fölött a falba vágott lyukak, amiken keresztül a támadókat tudták lőni, vagy forró vízzel, szurokkal leönteni. A tornyok általában kilógtak a falak síkjából, hogy amennyiben a támadók létrákon másznának a falakra, oldalról könnyen rájuk lőhessenek a védők. A későbbiekben a négyszög alapú tornyokat lekerekítettre cserélték, mert így a saroknál lévő vakfoltot sikerült kiküszöbölni, illetve ellenállóbbak voltak az ellenséges utászok támadásainak, valamint a kerek felületről könnyebben pattant le a lövedék.

A 12. századtól elsősorban Angliában, Franciaországban és Spanyolországban elterjedt, hogy építettek egy másodlagos falat az elsőt belül saját erődített kapuval, ami effektíve megduplázta a védművek számát, ezzel az ostrom átvészelésének esélyét is. Bármikor számítani lehetett a védők kitörésére is, sokszor egy jó elrejtett kiskapun keresztül, ahonnan a támadókat meglepve megtörték az ostromgyűrűt a védők. Emellett a miriádnyi rés és a csipkézett falak mögül folyamatos nyílzápor alatt tudták tartani az ostromlókat. A nagyobb erődítmények rendelkeztek saját ostrom gépekkel, katapultokkal, amikkel megpróbálták a támadók gépeit megsemmisíteni, vagy csak a seregbe lőni és minél nagyobb pusztítást okozni. A bizánciak görögtüzet is használtak, amit I. Richárd hozott Európába, és a harmadik keresztes hadjáratában maga is sikerrel használt.

Az ostrom nem mindenkié

A középkori Európában és a Szent Földön lévő keresztesek is sok ostromot vívtak, hiszen az új területek meghódítása az ott épített erődítmények elfoglalását jelentette. Amikor egy sereg ellenséges területre ért, fosztogatni kezdték a környező földeket, ám felkészületlenül nem tudták a várakat megtámadni. A várakók a felkészületlenséget sokszor kihasználták, és egyszerűen kivárták, míg a portyázók továbbáznak. Mivel egy erődítmény

ostroma költséges és időigényes folyamat volt, ezért csak felkészült seregek vágtak bele egy ilyen vállalkozásba. A 12-15. században az ostromok igen nagy jelentőséggel bírtak, mert a “ha megnyered az ostromot, megnyered a háborút” elv élt, így a célpontok általában adminisztrációs központok vagy stratégiai fontosságú helyszínek voltak.

Az ostrom előfeltételei

Ahhoz, hogy egy ostrom kialakuljon, több dolognak is teljesülnie kellett. Először a támadó seregnek erőfölényben kellett lennie. Amennyiben a védekező erők úgy látták, hogy a támadó sereget le tudták győzni nyílt színi küzdelemben, akkor nem hagyták a támadókat fosztogatni és gyűjtogatni. Emellett ahhoz, hogy ostromra kerüljön a sor, elkerülhetetlen volt, hogy a támadó sereg meg is akarja szerezni az adott erődítményt, hiszen nincs ostrom ostromló nélkül. Ez triviálisnak hangzik, de sok támadó választotta az ellenség hátszágának felégetését, míg a védekezők a várban ültek ostromot várva.

Amennyiben minden fél megérkezett az ostrom helyszínére, és a támadó el is akarta foglalni az erődítményt úgy megkezdődött az ostrom. Ennek első lépése volt, hogy a támadó sereg körbevette az erődítményt, hogy a védekezők ne tudjanak utánpótláshoz jutni. Egy könnyű és kedvelt taktikája volt azoknak az támadó seregeknek, akik nem voltak időszükében, hogy kiéheztették a védőket, és mikor minden élelem elfogyott bent, akkor vagy kitámadtak, vagy feladták a védelmet, így a támadóknak nem kellett a védműveken keresztülverekedniük magukat. A 13. századi walesi várak a tenger partján kifejezetten úgy épültek, hogy a várvédők a tengeren kaphatak utánpótlást, és csak akkor tudták őket kiéheztetni, ha tengeri blokádnak alá is vonták a területet. Mivel azonban bizonyos erődítmények, elsősorban azok, amik városok köré épültek, túl nagyok voltak, ezért nem volt könnyű bekeríteni őket. Ezért nem volt ritka az sem, hogy a támadók egy saját várfalat emeltek az ostromlott település köré, és így védekeztek a kitörés ellen, vagy előfordult, hogy továbbálltak csatározni a sereg egy részével, és egy kisebb csapatot hagytak a védelemre. Amikor nem építettek teljes falakat, a támadók akkor is kisebb palánkokat (*pavéze*), és fa pajzsokat emeltek, hogy megvédjék magukat a falakról érkező nyílzáportól. Természetesen mindkét félnek érdekében állt az ostrom mielőbbi lezárása. A védekező szempontjából a raktározott ételek kezdtek megfogyatkozni, illetve bizonyos fontos váron kívüli munkák váltak elvégezhetetlenné, úgy mint aratás, vetés, és ennek az ostromot követő időben is érezhető hatása. A támadó szempontjából pedig, minél inkább elhúzódott, annál több ideig volt lekötve a sereg, annál nagyobb esély volt arra, hogy megérkezik egy, a vár felmentését

célzó sereg, illetve annál nehezebb volt az unatkozó sereget egyben tartani. Emellett Angliában a belső csatározásoknál a katonák egy adott időre voltak csak hadra foghatóak (általában 40 nap).

Az ostrom és a lovagi kódex

Mivel sem a támadó, sem a védekező fél nem kívánt egy elhúzódó ostromban részt venni, így minden esetben mielőtt az ostrom kezdetét vette volna az első lépés egy figyelmeztetés küldése volt. Sokszor a támadó sereg nagysága, vagy a vezetőjének a hírneve is elég volt ahhoz, hogy a védők feladják a küzdelmet. A 10-14. században sokszor előfordult, hogy hagyták a civileknek, hogy elhagyják a helyszínt. Ez nem vonatkozott a keresztes hadjáratokra. Amennyiben védekező fél a figyelmeztetés hatására nem adta fel a várat, úgy kevésbé lovagias lépések következtek, például pár száz levágott fejet, vagy foglyokat hajítottak a váron belülré, hogy lássa a védősereg mi az ára a további ellenállásnak. Emellett kedvelt taktika volt még egy, a várvédők vezetőjének kedves fogoly kivégzésével való fenyegetés, ahogy tette ezt Stephen király (1135-1154) aki Roger le Poer kivégzésével fenyegette anyját, aki Devizens várát védte.

A lovagiasságot sokszor elég lazán értelmezték a kezdeti formáságok után. A különböző trükkök alkalmazása mindennapos volt, és egyre gyakoribb lett minél jobban elhúzódott a csata. A támadók megpróbálták álrühában beszökni, esetleg egy lovagot juttattak a kastélyba, és a védők nem realizálták, hogy ő már a támadók pártján áll. A csatározásba, és állóháborúba belefáradt felek olykor arra is vetemedtek, hogy miközben az ellenség vezetője diplomáciai megbeszélést tart a saját vezetőjükkel, egyszerűen lelövik, mindenféle protokollt, szabályt és lovagiasságot nélkülözve. Ez egészen odáig fajult, hogy V. Henry Rouen ostrománál döglött állatokat dobott a víztartalékba.

A csata

Amennyiben a blokádnak nem tette volna meg hatását, úgy következett a védművek elpusztítása. Mint már fentebb kifejtettem, a várak egyik gyenge pontja a kapujuk ezért logikus lépés, hogy ott indítson támadást az ostromló. Azonban, mivel a védők is tisztában vannak ezzel, valójában a kapu lett a vár legerősebb pontja a rengeteg extra védmű miatt.

Ettől függetlenül sok támadó próbálta tűzzel meggyengíteni, vagy a kapukat betörni. Erre kedvelt eszköz a faltörő kos, mely az ókor óta nem változott az sokat: egy nagy farönk,

aminek a végét egy fémlappal fedték be. Ezt vagy katonák vitték a vállukon a kapuhoz, vagy kerekeken gurították, esetleg egy fa szerkezetről lógatták alá, hogy lengetni lehessen. Ahogy fejlődött a hadviselés, a támadók rájöttek, hogy az íjászok meglehetősen megnehezítették ezt, ezért tetőt emeltek a feltörő kos fölé, amit fával, fémmel, vagy marhabőrrel vontak be, így védve a felgyújtás ellen. A védők ezt kampókkal, kötelekkel, vagy láncokkal próbálták meg felfordítani.

Különböző kőhajítógépeket is használtak már az ókortól kezdve. A legrégebbi fennmaradt tervek a görögöktől, rómaiaktól származnak arab és bizánci ötletekkel ötvözve. Az egyik támadó stratégia a falak kötörmelékekkel való bombázása. Ezt különböző gépekkel, először katapultokkal próbálták elérni. Ezek olyan egyszerű gépek, amik két egymás mellett kifeszített kötél közé beillesztett fa rúd tekerésével előálló torziós erővel lötték ki a lövedéket. A 12. századi Olaszországból származó *trebuchet*, - ami az internet szerint "a valaha volt legcsodálatosabb ostromgép" - már ellensúlyt használt a lövedék célbajuttatásához, és már nem kanál volt a kar végén, hanem egy parittyaszerű szerkezet. A lövedékek 50-250 kilós kődarabok voltak.

Ezeket a gépeket használták egy másik taktika kivitelezésére is, ami falak lebontása helyett a belső épületek elpusztítását célozta. Ennek a célnak az eléréséhez speciális lövedékeket készítettek, amik agyagból, fából, ritkább esetben üvegből készültek, belül éghető anyagot tartalmaztak, és kívülről szurokkal voltak bekelve. Ezt a lövedéket mielőtt az útjára bocsájtották volna meggyújtották, becsapódáskor széttört, égő tartalmát pedig szerteföcskölte a célterületen.

A falak sokszor sokkal erősebbnek bizonyultak annál, hogy hajítógépekkel ledönthessék őket, és elpusztításukat egy másik irányból próbálták meg a támadók. Ez az "alsó irány", amikor is alagutakat ástak a falak alá (természetesen akkor, ha nem sziklára épült az erődítmény). Ezután mikor átértek a fal alatt, az utászok állati zsírt cipeltek be, majd felgyújtották, ennek hatására a járat beomlott a saját súlya alatt. Ilyen volt például 1127-ben a Rochester kastélya elleni ostrom, amikor a kastély sarka teljesen leomlott egy sikeres alagútásai kísérlet után. Természetesen a védők, ha megneszelték az ásó támadókat, akkor ellen-alagútásba kezdtek, és megpróbálták beomlasztani a támadók alagutait, mielőtt azok kárt okoztak volna a várban. Ezek az alagútásai és -keresési taktikák fennmaradtak egészen modern korig is, például az első világháborúban hasonló módon ástak egymás alá/fölé a harcoló felek.

Amennyiben a falak ledöntése nem sikerült, vagy nem volt rá lehetőség, úgy csak egy irány maradt a keresztüljutásra: a felfelé. A falra mászást a seregek különböző módokon kísérelték meg, kezdve a létráktól az ostrom-tornyokig. Az előbbi gyorsabban elkészíthető, könnyen pozícionálható, de nem kifejezetten biztonságos, mert könnyen fellökhető és fentről az íjászoknak könnyű célpont a létrát cipelő katona. Az utóbbi egy hatalmas fa tákolmány, általában kerekkel, hogy a fal mellé lehessen pozícionálni emberi vagy állati erővel. Hátránya, hogy sokáig tart a megépítése, és rengeteg nyersanyagba kerül. Általában a falaknál magasabbra építették őket, hogy lefelé lőhessenek a védőkre belőle. Ezt is, mint a faltörő kost bevonták állati bőrökkel amiket vízbe áztattak, hogy a védők ne gyújthassák fel egykönnyen.

A mocskos vég

Minden ostromnak egyszer vége szakad, ami ha a védekezők győzelmével történik, akkor vagy szétkergetik a vert sereget, vagy egyszerűen hagyják elmenni őket függően a saját állapotuktól; míg a támadók győzelme fosztogatással jár. Mivel a katonák fő motivációja itt már csak a javak megszerzése volt, a védekezők nem nagyon számíthattak sem kegyelemre, sem a javaik megtartására. A keresztény vidékeken a templomok, és az egyházi „személyzet” védelmet élvezett, hiszen senki nem akarta magára vonni Isten haragját fél évnyi mészárlás után azzal, hogy ellopott egy arany oltárdísz. Sok esetben érdekes módon az életben maradt védő katonákkal jobban bántak, hiszen az volt az álláspont, hogy ők csak a dolgukat tették, a civilek azonban nem számíthattak ilyen engedményre. Az ostrom után különböző diplomáciai lehetőségei nyíltak a támadónak, hiszen megtarthatta a kastélyt és a saját székhelyévé tehetette, az elfogott főurakat váltságdíjért cserébe elengedhette, a köznépet pedig, ha nem akarta sajátjaként megtartani lemészárolhatta azzal a céllal, hogy üzenjen mindenkinek aki nem adja fel magát azonnal az érkezésére.

Felhasznált források:

Winkler Gusztáv (2004): Reneszánsz erődépítészet Magyarországon

Mikszáth Kálmán (1890): Magyarország lovagvárai

Mark Cartwright (2018): Siege Warfare in Medieval Europe

<https://www.ancient.eu/article/1230/siege-warfare-in-medieval-europe/>

n/a: Siege Warfare

<http://www.medieval-life-and-times.info/medieval-weapons/siege-warfare.htm>